

Viktig bok om viktig emne Jesus og Qumran – en oppklaring av forskningsresultater

JOSTEIN ÅDNA

Otto Betz; Rainer Riesner

Jesus og Qumran : en oppklaring av forskningsresultater
Oslo : Verbum, 1994 (264 s)

Forfatteren av dette bidrag har hatt gleden av å tilrettelegge den norskspråklige utgaven av boken som her skal presenteres, og å skrive introduksjon til den. Leseren kan med andre ord ikke vente seg noen uhildet kritisk bokanmeldelse på de følgende sider.

Jesus og Qumran er en oversettelse fra tysk av boken *Jesus, Qumran und der Vatikan : Klarstellungen*, Gießen 1994⁵ (opprinnelig utgitt i april 1993), skrevet av de to nytestamentlerne og qumranforskerne **Otto Betz** (f. 1917) og **Rainer Riesner** (f. 1950), begge med tilhold i Tübingen. Samarbeidet mellom de to har vart i nærmere 20 år, fra professor Betz var «Doktorvater» for Riesner under arbeidet med hans berømte avhandling *Jesus als Lehrer : eine Untersuchung zum Ursprung der Evangelien-Überlieferung*, Tübingen 1981 (WUNT 2.R. ; 7).

1 Qumran og qumrantekstene

Chirbet Qumran er navnet på ruinene etter en bosetning ved den nordvestlige bredden av Dødehavet. I årene 1947-56 ble det funnet en rekke tekstruller i 11 forskjellige huler i nærheten – de fleste i nokså fragmentarisk stand. Disse tekstfunnene blir av de aller fleste forskere satt i forbindelse med bosetningsruinen og er derfor gitt betegnelsen qumrantekstene. De stammer fra nytestamentlig tid, og har med rette vakt stor oppmerksomhet og interesse. Blant dem finner vi de eldste håndskrifter av gammeltestamentlige bøker og tidligjødiske skrifter (apokryfer og pseud-

epigrafer). Hulene inneholdt dessuten en rekke hittil ukjente skrifter som er typiske og enestående for den gruppen mennesker som i det 1. årh. f. og det 1. årh. e.Kr. holdt til i qumranbosetningen.

Allerede på et tidlig tidspunkt i utforskningen av tekstene vant det synspunkt fram at gruppen i Qumran må ha tilhørt den retningen innenfor tidligjødedommen som bl.a. den jødiske filosofen Filo og den jødiske historikeren Josefus kaller *essenere*. Til forskjell fra saddukeere og fariseere omtales ikke disse eksplisitt i Det nye testamente. Ikke desto mindre har forholdet mellom Jesus/urkristendommen på den ene side og denne bevegelsen på den annen side stått sentralt i diskusjonen fra første stund.

2 Bokens foranledning

Da Betz/Riesner utgav sin bok for to år siden, hadde det gått over 25 år siden en populær helhetsframstilling om Qumran sist var utgitt i Tyskland. Dette alene kunne ha vært tilstrekkelig grunn for en ny bok om emnet. Utslagsgivende for de to forskernes beslutning om å skrive boken var imidlertid følgende to aktuelle forhold: 1) Etter flere års stillstand skjøt qumranforskningen ny fart ved overgangen fra 1980- til 90-årene, bl.a. gjennom publisering av en rekke tekstfragmenter som hittil ikke hadde vært tilgjengelige for offentligheten. 2) Samtidig med den etterlengtede offentliggjøringen av de lenge upubliserte tekstene ble det framsatt sterke anklager mot qumranvitenskapen. Man hevdet at denne hadde vært en av historiens største bedragerikampanjer, regissert av Den romersk-katolske kirke. Angivelig skulle den mangeårige tilbakeholdelsen av de tekster som nå omsider offentligheten skulle få innsyn i, være diktert av Vatikanet fordi innholdet i disse tekstenes fullstendig underminerer kirkens historiske grunnlag.

Den ivrigste talsmann for konplotteorien er den amerikanske professoren **Robert H. Eisenman**. Han hevder at den jødiske befolkning i Palestina i det 1. årh. kun var delt i to rivaliserende leirer: dem som allierte seg med den romerske okkupasjonsmakten, og de antiromerske kreftene. Bak de ulike navn som kildene setter på de opposisjonelle (f.eks. *essenere*, *seloter*, *Døper-* eller *Jesus-disipler*) skjuler det seg egentlig én og samme krets. Jesus og apostlene skal ha tilhørt denne, liksom også Qumrangruppen, ledet av Jesu bror Jakob. Eisenman hevder at de inntil nylig hemmeligholdte tekstene beviser denne identiteten, og at Det nye testaments og den oldkirkelige tradisjons framstilling av kirkens tilblivelse og eldste historie dermed er falsk. Takket være sentralt plasserte katolske forskere maktet

Vatikanet lenge å holde denne ubehagelige sannheten bak lås og slå, men nå er den omsider kommet for en dag.

Spesielt stor utbredelse har Eisenmans idéer fått gjennom boken til sensasjonsforfatterne **Michael Baigent** og **Richard Leigh** *The Dead Sea Scrolls deception*, London 1991. I tysk oversettelse er den solgt i over en halv million eksemplarer. Den foreligger også i dansk og svensk oversettelse, men ikke på norsk.

Både for å orientere om de siste års rivende nyutvikling i den seriøse qumranforskningen og for å gjendrive de uholdbare påstandene og løgnene i qumranfabuleringen, har Betz/Riesner skrevet sin bok.

3 Bokens innhold og oppbygning

Jesus og Qumran består av 11 kapitler med fyldig noteapparat, illustrasjoner og fotografier. Det siste kapitlet er et ajourførende tillegg som først har kommet med i det 5. opplaget av den tyske originalen. I den norske utgaven er det foretatt en del utelatelse av stoff som er så sterkt relatert til den interne tyske debatten at det har liten aktualitet for utenlandske lesere. Til gjengjeld er den supplert med en egen introduksjon, som søker å gi de norske leserne den nødvendige bakgrunnen for qumrandebatten. Den norske utgaven inneholder også en utvidet oversikt over videre litteratur om qumrantekstene og -menigheten.

4 Forsknings eksplosjon og sensasjonslitteratur

De to første kapitlene i boken gjør rede for publiseringen av tekstfunnene og forskningen om dem, fra den første qumranhulen ble oppdaget i 1947 og fram til i dag. Forfatterne legger ikke skjul på sin kritikk av at det varte helt fram til høsten 1991 før samtlige qumranfragmenter ble gjort tilgjengelige for offentligheten (og foreløpig bare i ufullkomne tekstutgaver). Men samtidig dokumenterer de at sendrektigheten i publiseringen ikke på noen måte har sin grunn i noe pålegg fra Vatikanet om å unndra deler av tekstene offentlighetens lys. Hovedgrunnen har vært den begrensede kapasiteten til en altfor liten utgivergruppe og den utrolige mengden av fragmenter helt ned til frimerkestørrelse. Omkring 1990 grep israelske myndigheter inn og nyorganisert utgivergruppen, og det kom til en fornyelse og utvidelse av gruppen som har fått fart på utgivelsen. (Blant de ca. 50 forskerne verden over som nå er betrodd oppgaven med den offisielle utgivelsen av de

gjenstående tekstfragmentene fra hulene 4 og 11, er nordmannen Torleif Elgvin.) Forhåpentligvis vil arbeidet være fullført innen år 2000.

To kapitler er viet en direkte presentasjon og gjendrivelse av sensasjonspåstander om relasjonen mellom qumranskriftene og urkristendommen. Kapittel 5 tar for seg den alt nevnte identifiseringen av qumranteksternes «rettferdighetens lærer» med Jakob, Herrens bror og lederen av urmenigheten (Gal 2,9; Apg 21,18), og avviser den som ren spekulasjon og vilkårlig tolkning. En ny naturvitenskapelig basert datering av tekstrullene ved hjelp av den såkalte C-14-metoden ble utført i 1991, og gav som resultat at det store flertall av qumranrullene ble nedskrevet i det 2. og 1. årh. f.Kr. De kan altså umulig stamme fra Jakob, Herrens bror, og kretsen rundt ham!

Disse kronologiske saksforhold har også relevans i forhold til den enda mer fantastiske koblingen mellom Det nye testamente og qumrantekstene som den australske professoren **Barbara Thiering** står for (se hennes bok *Jesus and the riddle of the Dead Sea Scrolls : unlocking the secrets of his life story*, San Francisco, Calif. 1992, som også foreligger i dansk oversettelse). Kapittel 7 er viet hennes identifisering av persongalleriet i qumrantekstene, som er annerledes enn Eisenmans. Ifølge henne er det ikke Jakob som skjuler seg bak tittelen «rettferdighetens lærer», men Døperen Johannes. Qumrantekstene omtaler videre en (eller to) motstander(e) av «rettferdighetens lærer» under betegnelsene «den gudløse presten» og «løgnens mann», og ifølge Thiering er det ingen ringere enn Jesus selv som skjuler seg bak disse lite ærerike merkelappene. I en stil som overgår de mest frimodige Jesus-biografer i det 19. århundre, rekonstruerer Thiering Jesu livsløp i detalj. Det inneholder pikante momenter som ekteskap med Maria Magdalena og to barn, skilsmisse og et nytt ekteskap med purpurtøyselgersken Lydia fra Filippi. Slike utrolige innsikter når hun til ved hjelp av en hemningsløs og vilkårlig kombinasjon av tekster fra Qumran og fra Det nye testamente, lest under det fullstendig falske premiss at de er skrevet i en slags kode og inneholder en annen og dypere (nærmest «allegorisk») mening enn den bokstavelige. Man ville kanskje mene at det skulle være unødvendig å spandere ord på den type uvitenskapelig vrøvl, men oppslag i mediene og salgshallene for Thierings bok viser at Betz/Riesner har gjort klokt i ikke å forbigå henne i taushet.

5 Qumranmenigheten tilhørte essenerne

Kapittel 4 handler for det meste om de arkeologiske og historiske spørsmål knyttet til ruinene etter bosetningen i Qumran. Betz/Riesners konklusjon er

at Chirbet Qumran i det 1. årh. f.Kr. og det 1. årh. e.Kr. har huset en gruppe med tilknytning til den lovfromme essenerbevegelsen. Også gjennomgangen i kapittel 3 av de tekstene som inneholder de klareste holdepunktene for tilknytning til historisk kjente forhold og for en lokalisering av forfatternes religiøse ståsted, ender opp med den samme (tradisjonelle) konklusjon. Interessant nok skjer denne bestemmelsen av menighetens essenske karakter i oppgjør med et nyere forskningsforslag fra den amerikanske professor **Lawrence H. Schiffman**, som på sett og vis går til motsatte ytterlighet av Robert H. Eisenmans «pan-selotiske» tolkning med å hevde at qumranskriftene reflekterer en saddukeisk teologi.

I kapittel 6 presenterer og drøfter Betz/Riesner tre av de tekstfragmentene som har vært utgangspunkt for noen av de mest sensasjonelle påstandene om samhörigheten mellom Jesus/urkristendommen og Qumran. I ett tilfelle – teksten som er klassifisert som 4Q285 (dvs. tekst[fragment] nr. 285 fra qumranhule 4) – viser påstanden seg å bero på en feillesning. I de to andre dreier det seg om reelle tradisjonshistoriske overensstemmelser: 1) angående Messias' helbredelser og dødeoppvekkelser (4Q521, sml. Luk 4,18-21; 7,22); 2) bruken av «Guds sønn» som messiansk høyhetstittel (4Q246 – etter min vurdering er tittelen her dog snarere brukt om en pseudomessias enn om den ekte Messias).

6 Forholdet mellom Jesus/urkristendommen og Qumran/essenerne

Selv om det ikke foreligger noen personidentitet mellom Jesus og de første kristne på den ene side og Qumrangruppen på den annen side, finnes det like fullt en rekke interessante forbindelser, som bl.a. de nettopp omtalte tekstene 4Q246 og 4Q521 er eksempler på. I kapittel 9 viser Betz/Riesner hvordan qumrantekstene er med å kaste lys over vår forståelse av Jesus fra Nasaret. Overskriften til kapittel 10 har de formet som spørsmål: «Fantes det essener som kom til tro på Jesus som Messias?» Forfatterne besvarer spørsmålet positivt. De mener på grunnlag av historiske tekster, tidligkristne lokaltradisjoner og arkeologiske funn at det i Jerusalem var et eget «essener-kvarter» hvor også den første kristne menigheten hadde sitt forsamlingssted. Ved omtalen av en «mengde prester som ble lydige mot troen» (Apg 6,7), antar Betz/Riesner at det dreier seg om essener; og den spesielle livsformen og eiendomsfellesskapet som var karakteristisk for urmenigheten i Jerusalem (Apg 2,44f; 4,32-35), ser de som inspirert av de (antatte) essenske omgivelsene.

Ett kapittel, det 8., viet spørsmålet om hvorvidt det er blitt funnet nytestamentlige fragmenter i Qumran. Blant de overveiende hebraiske og aramaiske tekstene inngår nemlig også noen greske. Qumranhule 7 inneholdt faktisk utelukkende greske tekster skrevet på papyrus. Dessverre er de fleste av dem så fragmentariske at det er uhyre vanskelig å identifisere dem. Størst debatt har det vært om tekstfragmentet 7Q5, som den spanske professor **José O'Callaghan** i 1972 klassifiserte som tilhørende Mark 6,52-53. Dette fragmentet på størrelse med et vanlig frimerke er på 5 linjer og inneholder 20 bokstav(rest)er, hvorav bare lesningen av halvparten er uomtvistet. Betz/Riesner redegjør for de viktigste argumentene, og konkluderer med en forsiktig tilslutning til O'Callaghans identifisering av tekstfragmentet. De er imidlertid nøye med å understreke at den eventuelle forekomsten av nytestamentlige skriftstykker i Qumran ikke på noe vis kan rokke ved den saklige distinksjonen mellom urkristendommen og qumranmenigheten, som de så sterkt hevder mot Robert H. Eisenman.

Dessverre har det i den norske utgaven sneket seg inn et større antall trykkfeil enn det er rimelig å akseptere i denne slags verk. Heldigvis er de fleste bagatellmessige ortografiske feilskrivninger uten betydning for den saklige forståelsen. – Slike skjønnhetspletter til tross: Boken fortjener så absolutt en stor norsk/skandinavisk lezerskare. Den behandler et uhyre aktuelt og spennende emneområde for alle som er opptatt med den historiske bakgrunnen for Jesus og urkristendommen, og stoffet presenteres på en engasjerende og lettlest måte av to av Europas mest framtreddende forskere på området.